

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday Supplement

1987 m. sausio mėn. 3 d. / January 3, 1987 Nr. 1 (1)

Šiame numeryje:

„Literatūra ir menas“ ekskomunikuoja Kondrotą

Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė (1886-1958).

Lietuvos pilys, požeminiai rūšiai ir kita.

Iš kanadiečių poezijos.

Tarabilų meno paroda Chicagoje.

Lietuvos krikščionybės 600 metų jubiliejaus religinės poezijos konkurso premija — Leonardui Andriekui.

KERTINĖ PARAŠTĖ

„Literatūra ir menas“ ekskomunikuoja Kondrotą

Rašytojo Sauliaus Tomo Kondroto pasitraukimas iš Lietuvos į užsienį buvo ypatingas reikšmės įvykis. Atviroje visuomenėje toksai įvykis sukeltų aistringas diskusijas. Spaudoje pasirodė pritariantys ir smerkiantys balsai, skaitytojai galėtų susipažinti su paties rašytojo pareiškimu, paaiškinančiu jo žygio priežastis. Taip tokios gilios ir skaudžios problemos gvildinamos netotalitariniame pasaulyje.

Lietuvos oficialioje spaudoje, pirmasis komentaras apie Kondroto išvykimą iš gorbaciūnės utopijos pasirodė beveik penkioms savaitėms praėjus po įvykio. Komentaras išspausdintas įspūdingo spalio 11 d. *Literatūros ir meno* puslapyje ir pridengtas nekalta antrašte „Septynios dienos“ — „nusikaltusio“ rašytojo pavardė nebeužpildino sovietinės antraštės.

Patsai komentaras yra klasiškas sovietinio žurnalizmo pavyzdys. Lietuvos rašytojų sąjungos literatūrinio organo redakcija dedasi, jog ji apie Kondrotą rašo ne todėl, kad tai degantis klausimas, bet kadangi apie pabėgusį rašytoją laiškais klausinėja skaitytojai, kuriuos reikia apšviesti. Toliau tvirtinama, jog Kondrotas „nutraukė ryšius su gimtąja Lietuva“, nors rašytojas yra pakartotinai pareiškęs, kad jis išvyktų privertė dabartinė okupacinė santvarka. Komentarą sudėgavusiems literatūriniais pareigūnams reikėtų pagaliau susivokti, jog jie ir okupacinės valdžios aparatas toli gražu nėra „gimtoji Lietuva“.

Tie pareigūnai stebisi, kodėl Kondrotas taip pasielgė, nors jis „turėjo visas sąlygas leisti savo knygas Tarybų Lietuvoje, šalyje ir užsienyje“. Užut stebėjėsi, jie turėtų pasidairyti po literatūrinę Rytų-Vidurio Europą, kur rašytojai jau nebeapstatinėja valdžios kyšiais, pažadais ar dalinėmis laisvėmis. Daugelis jų spausdina savo kūrinius savilaidos būdu, kaip Lenkijoje ar Vengrijoje, o kai kurie pasitraukia į užsienį.

Kaip ir ankstesniais Jono Jurašo, Tomo Venclovos ir kitų atvejais, į užsienį išvykusį Kondrotą stengiamasi sumenkinti ir suniekinti. Jis suplakamas su „visokio plauko atskaliniais“, nors jis niekad nebuvo komunistu ir jam nėra nuo ko atskilti. Rašytojas taip pat apkaltinamas „veidmainyste“, nes būdamas Lietuvoje jis esą, kritikavęs kapitalizmą, o dabar bėgęs pas kapitalistus. Ne vienas *Literatūros ir*

meno skaitytojas liūdnei nusišypsos perskaitęs šį kafišką ironiją dvelkiantį kaltinimą, nes Kondrotas atmetė santvarką, kurioje veidmainystė yra egzistavimo sąlyga, kur ji virsta kasdiene duona ir automatišku refleksu, įsisunkia į kraują ir į samonę. O „kapitalizmas“ Kondrotas galės, jei norės, kritikuoti ir Vakarų Europoje ar Amerikoje, kur tokia kritika nedraudžiama. Jis pasitraukė į užsienį ieškodamas ne „kapitalizmo“, o išraiškos laisvės.

Su kokių visarajoniškų „subtilumų“ komentaro autoriai, literatūrinio savaitraščio redaktoriai, aiškina ryšį tarp rašytojo stiliaus, pasaulėžiūros ir veiksmų. Anot jų, „savo raštuose Kondrotas mėgo mistiką ir įvairius simbolius“. Jų išvada: mistiką ir simbolius mėgstantys autoriai nuneina šunkeliais ir tampa „veidmainiais“. Kadaiše Ždanovas, remdamasis panašia logika, mistiškumui kaltino Anną Achmatovą... Jo dvasia tebėra gyva *Literatūroje ir mene*. Pagieža virpančiame komentare teigiama, jog Kondrotas „savo išbraukė iš lietuvių tarybinės literatūros ir visos mūsų kultūrinio gyvenimo“. Taip Kondrotas „ekskomunikuojamas“ ir paverčiamas George Orwellio „neegzistuojančiu“ asmeniu. Ir čia literatūriniai imperijos pareigūnai perversina savo galybę. Jie gali rašytoją apšmeižti ar nutildyti, bet iš lietuvių literatūros ar kultūros jie nieko negali išbraukti.

Literatūros ir meno komentaras apie Kondrotą nepasirašytas. Ar tai kolektyvinis redaktorių solidarumas, vieninga nuomonė, ar gėdos jausmo paskatintas slėpimas? Redakcijoje besidarbuojantys partiniai biurokratai tokiomis frazėmis išsireiškia automatiškai. Bet ar taip apie Kondrotą galvoja rimti kritikai Bražėnas, Butys, Zalatorius? Ar jie sutinka su tokiu primityviu puolimu prieš jų kolegą? O jei jie galvoja kitaip, ar jie išdrįs prasi-tinti?

Šį komentarą apie Kondroto pasitraukimą patariame išskirti ir kartkartėmis perskaityti. Juk tai retas literatūrinis pasiekimas — keliuose paragrafuose atkurti Kafkos, Orwellio ir Ždanovo dvasia. O svarbiausia, komentare sukauptas melas ir neapykanta padeda mums suprasti, kodėl Kondrotas nusprendė išvykti iš Lietuvos.

A. Landsbergis

Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė (1886-1958)

DALIA SRUOGAITĖ-BYLAIČIENĖ

Nuo Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės gimimo 1886 m. kovo mėn. 13 d. suejo lygiai šimtas metų. Visas šimtmetis! Tai jau gili, žila senovė ne tik mūsų jauniesiems, bet ir daugeliui persiritusių per pusimtį... Laikas lekia viesulu ir mes net nepajuntame, kaip greitai pamirštami didieji įvykiai ir tų įvykių dalyviai. Daug jų praeitinuri edėjo ir nuo Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės gyvenamojo laikotarpio.

O tas laikotarpis, dabar, mūsų nykstančiai kultūrinės veiklos emigracijai, turėtų būti labai svarbus atstinas, anot Kudirkos: iš praeties stiprybės semtis. XIX ir XX a. sandūra bei pirmasis šio amžiaus pusimtis — tai plati ir sūkuringa epocha, kurios didžiulius įvykius teko stebėti, pergyventi ir juose dalyvauti Sofijai Čiurlionienei. Gimusi 1886 m. Sofijai buvo žinomas spaudos draudimas, slapti knygų gabenimai iš Prūsijos, 1905-tųjų metų revoliucija, Didysis Vilniaus seimas, I pasaulinis karas, kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės, nepriklausomybės atgavimas, Vilniaus netekimas, sviesus ir pakilus nepriklausomybės laikotarpis, ir vėl karas — II-sis pasaulinis karas, ir vėl okupacijos...

Jau vien čia paminėti patys didžiausi įvykiai savaime jautresnį žmogų užlieja įvairiausių išgyvenimų srautais. Tame sraute labai ryškiai matome ir Sofiją Kymantaitę, vėliau Mikalojaus Konstantino Čiurlionio žmoną — Čiurlionienę, kurios ilgiausius gyvenimo laikotarpis prabėgo vienišoje našlystėje, nes Čiurlionis mirė vos dvejiems metams ir keturiems mėnesiams prabėgus nuo jų vedybų...

Bene vienas šio šimtmečio pradžios patį šviesiausių žiburių buvo mūsų tautiečių samoningumo žadinimas, inteligentijos augimas, jaunuolių siekimas mokslu, jų veržimasis įsigyti profesijas ir šviesti nualintus bei pažemintus lietuvių kaimiečius — liaudį.

Negalima tylomis apeiti fakto, kad dauguma mūsų didžiųjų veikėjų bei rašytojų bėrėdo lenkiškoje ar rusiškoje kultūroje. Caristajam Rusijai apžiuos mūsų mažą kraštą bei uždraus lietuviškąją raštą, prieinamiausia tuomet buvo lenkų ir rusų literatūra. Lietuviai inteligentai, neturėję savo kalba literatūros, skaitė len-

kišką ir rusišką, o tik labiau išpruse griebėsi kitų kalbų.

Juk ir Majronis, Lazdynų Pelėda, Šatrijos Ragana, Vincas Kudirka, Adomas Lastas, Vincas Krėvė-Mickevičius ir dar daug kitų pradėjo savo literatūrinius bandymus lenkiškais rašiniais. Tuo pačiu keliu pirmuosius žingsnius žengė ir Sofija Kymantaitė.

Tiesiog stebėtis reikia, kaip nedidelė saujelė tautos žadintojų pabudino lenkiškai kalbančius lietuvius — bajorus, dvirinkus, miestelėnus. Nemaža sunkumų turėta su kaimiečiais, kuriems lenkų kalba buvo ponų kalba, o lietuvių — muzikų, prasta, tik moliui minti tinkanti... Atbude lenkiškai kalbantieji bei rašantieji lietuviai entuziastingai ėmė mokytis savo senolių kalbos, turtino žodyną ir rinko liaudies lobyną. Ir tai nebuvo jiems lengva, nes tie budintojai buvo dažniausiai studentai, studijavę daugiausia Rusijoje arba Lenkijoje. Norėdami įtikinti kaimiečius, kokia graži ir turtinga yra jų gimtoji kalba, jie pradėjo ruošti lietuviškus vakarus — vaidinimus. Žinoma, slapstus. Ir tų vakarų bei dalyvių sąrašuose jau randame Sofijos Kymantaitės pavardę.

Bet grįžkime truputį atgal, į Sofijos vaikystę. Gimė ji Joniškėje, kuklioje šeimoje. Tėvas — Leonas Kymantas buvo bežemis bajoras, mažai raštingas, tačiau, tarnaudamas po dvarus, išmoko lenkiškai, vokiškai, rusiškai ir žydiškai. — visomis tomis kalbomis bet ką mokedavo įdomiai papasakoti, o ypač jam patiko sekti lietuviškas pasakas.

Motina — Elzbieta Jarulaitė — buvusių baudžiauninkų dukra, dainininkė, pilna gyvenimo entuziazmo, visados mokanti savo skurdų gyvenimą pagražinti, kuklų butelį savo rankdarbiais papuošti. Iš jos Sofija išmoko rankdarbių meno ir vėliau ragino bei pati moko mergaites siuvinėti, nerti lietuviškais raštais, derinti spalvas ir tuos rankdarbius pritaikyti ne tik papuošimams, bet ir buitiniams reikmenims — pvz., pasiūti drobinius maišečius šukoms, nosinėms ar servertelėms laikyti ir juos pagražinti lietuviškų raštų deriniu.

Sofija, būdama trejų metų amžiaus, su tėvais persikėlė į Šiaulius, kur tėvai laikė viešbutį, paskui kolonijinę krautuvę.

Klebonijos gyvenimo epizodai

Adalbertas Staneika

Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė (pasted)

le. Tėvo nesugebėjimas prekiauti, ankstyva jaunesnės dukters Jadvygės mirtis visiškai sugriovė ramų gyvenimą — tėvo sielvartas buvo siaubingas, o motina labai pasiligojo — prisimena pati Sofija.

Tokių kritiškų šeimai metu motinos brolis, kunigas Jarulaitis pasiūlė tėvams kraustyti į Kulius — šeiminkauti klebonijos palivarke. Taip 1893 metais Sofija atsidūrė gilioj žemaitijoje, Kuliuose, ir po kelių mėnesių taip perėmė žemaičių tarnę ir žemaičių stilių, lyg ten būtų buvusi gimusi. Ten, klebonijoje, žinoma, girdėjo ir lenkų kalbą, kurią mokėjo iš mažens, nes būdama ketverių metų jau išmokusį skaityti. Skaitė daugiausia lenkiškai, nes lietuviškų knygų be „Gyvenimai šventųjų“ ir „Peklos knygos“ namie nebuvo.

Kadangi Sofija buvo silpnos sveikatos, tėvai, ypač po antros dukters mirties, dėl jos labai drebėjo ir nusprendė į mokslo ne-leisti. O Sofijai mokslas ypačiai rūpėjo. Į Kulius atsikėlęs vikaru Tumas-Vaižgantas pastebėjo mergaitės didelius gabumus ir prikalbino dėdę kleboną Jarulaitį būtinai ją leisti mokytis.

Klebonijos gyvenimo epizodai

ryškiai atspindi Čiurlionienės apysakoje „Šventmarė“. Tai Sofijos vaikystės meniška apvilta autobiografija. Barbutė — tai pati Sofija, viską stebinti, įsimenant, mokanti matytus įvykius šmaikščiai atpasakoti, žmonių judesius bei įpročius pantomimiškai pavaizduoti. Pati Šventmarė — anot Sofijos, Kuliuose buvusi tokia moteriškė — Marijona Platakalė. O kunigas Sidabras — ne kas kitas, kaip pats Tumas-Vaižgantas, kurio didelė gerbėja buvo Sofija Čiurlionienė.

Tum-Vaižgantas Sofija Čiurlionienė taip aprašo dar vieno knygos veikėjo — kunigo Petro Karštelės prisiminimais:

„Bėga žemaitukai, prunkštajau. Saulė nusileido. Siaučia vakaras pasaulį perregimais melsvai pilkais sparnais... Kunigelis nebežino, tik jam taip gera, taip džiugu supuotis vakarykščiūose ir šios dienos Maurų atsiminimuose...“

Kunigelis nebežino, ko mintimis nusiverti, ir vis nori nuo pradžios pergaltoti viską, kad tik neužmirštų, kokios nors smulkmenos neužmirštų, nes šiaip baimės nėra: niekadoms neužmirš pirmos pažinties su Tėvyne tar-nio redaktoriu. Tas Sidabras! Tai bent vyras, nors pažiūrėt — uolektelis, ir judrus lyg vaikas, ir toks mergišku grožiu gražus. Iš kur

jis toks? Žvilga plaukai it varno sparnas, o akys, sakytum, plieno, jei nebūtų kaip rugiagėlės, žvilgsnis — plieno. Viešpatie! Kad tas būtų kada vyskupa! Tokį valdytoją tėva turėti... Kokį jis barą varytų — būtų antrasis Valančauskis, o gal ir dar daugiau... Ak, Sidabras...“

Tai, atvažiuo kunigelis į Maurus, Sidabras jį pasitiko, į savo globą pasiėmė, kitiems pristatino ir tuoj pranešė, kad nakvosia jie kartu ir tada pasišnekėsia.

Po iškilmingų mišparų, kai grįžo visi į kleboniją ir ėmė vietas rinktis prie gausiai apkrauto stalo, Sidabras jį greta pasisodino. Čia, „pilkajame gale“, jie lietuviškai kalbėjo, o ten, kur sėdėjo Retingos prelatas ir Lunges kanauninkas ir kiti vyresni, kalbėjosi lenkiškai. „Kada kas tą rutiną perlaus?“ — gana garsiai pasakė Sidabras, o kunigelis: „Kažin ar jie galės susiprasti?“ Tada Sidabras, žibtelejė akimis: „Mes, jaunoji karta, — mūsų giesmė sava.“

O tas, kur šalia kunigelio sėdėjo, Vartenos vikaras, toks didelis su pilku žamsniu veidu, su karpa ant nosies, tuoj stiklėli pakeisė: „Išgerkim už tuos šventus žodžius“, — ir mautelėjo iki dugno.

Kunigelis jį ėmė stebėti: jis buvo visai, visai kitoks negu Sidabras, ir kiek jam pyle, jo stikluokas vis buvo tuščias, ir vis už kokių nors „šventus žodžius“ ar „šventą teisybę“.

O Sidabras ne, beveik visai negėrė, ir kunigeliui pasirodė, kad štai taip reikia, negi gražu, kaip tas „zaminis“... Juk blaivybė... pats Valančauskis...“

Labai aišku, kad šiuose kunigo Petro prisiminimuose atspindi pačios Čiurlionienės mąstysena apie kunigą Sidabrą, — apie Tum-Vaižgantą.

Keletą savo motinos brožų autorė yra įpyrusi į panos Elzbiotos personažą. Ji, kaip ir Sofijos motina, buvo klebono sesuo, klebonijos gauspadienė. Prisimenantieji Sofijos Čiurlionienės motiną, jau tada Babūnyte vadinamą, prisimena ir jos garsius posakius, palyginimus, jos tiesiog neišsamią tautosakos žodgingumą. Visiškai nėra abejonės, kad Čiurlionienė apšėdai juos panaudojo savo prozos kūriniuose.

Dar vienas pavyzdys, charakteringas panai Elzbietai-Babūnytei, „Šventmarėj“ aprašomas epizodas, kada kunigo Sidabro prikalbintas dėdė klebonas pasikvietė į svečius pažįstamą daktarą su žmona, kurie norėjo pasiimti Barbutę į savo namus ir leisti ją į mokslo. Salone sėdėjo pats Klebonas — Barbutės dėdė, ponai daktarai, kunigas Sidabras, kunigelis Petras, Barbutė ir pana Elzbieta. Barbutė jį šnekos buvo svetimos, ji vis laukė kada pradės apie ją kalbėti, kada pradės ją egzaminuoti... Tik staiga pana Elzbieta, cicio vadinama, jai pakaužėjo:

— Barbutė, einam...

Ak, kaip iš visos širdies mergaitė norėjo nepaklusti, bet kaip dabar nepaklusti? Barbutė keliai ir eina... Ir tik salono durys už judviejų užsida-rė, kai teta nypsdama, visa net sukrutus:

— Bėgėde tu, ar aš tavęs nemokiau, kad nereik į žmogų akis įrems lai-kyti, kai įsistebeilėjo į tą poną, kaip čerepaks į kiaušini, net koku žiūrėt... Žmogaus nesi mačiusi, ar ką? O tavo sėdėjim! Susikuprinus, susi-rietus, susmukus, išsiplėtus, rankos tarp kelių — piemenė ir tiek. Kodėl nepažiūrėjai, kaip aš sėdėjau?..

Čia pana Elzbieta plaptelėjo ant kėdės, išsitempe:

— O rankas va šitaip, — ir, delnus suvožus, prie juosmens pritraukus, visa lyg pastiro ir kioksojo, ir grindis žiūredama.

— Man dovanok dangų. Pakrūmio klebono seselė sakydavo: „Pana vis akis nuleidus laiko, kalbedama pažvelgia ir vėl nuleidžia“, — mokyta

Žemaitijos peizažas ties Raseiniais 1985 metais.

Nuotrauka Edvardo Sulaičio

(Nukelta į 2 psl.)

Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė (1886-1958)

(Atkelta iš 1 psl.)

buvo... Aš gi tau katkartėmis esu dejus į galvą, o dabar, kad svetimi žmonės atvažiuo, ir pasirodė piemenė. Kas gali noret tokią į aukštą mokslo imti?

Bet čia pana Elžbieta nutraukia: Barbutės ryškus veidelis su poplacia nosim toks nelaimingas, jos didelės, žalsvos akys jau ašaromis pasrūvusios, — teta pakeičia toną:

— Na, nežiliūbki: ims, kad nenorėtų imti, nebūtų važiuavę. Nieks čia ir tave nežiūrėjo, dabar tik, kai įeisi, atsisek gražiai...

— Ciocytė, o jei dėdė nenorės mokėt tiek pinigų už mokslo, kiek paprašys?

— Jam negražu bus su tokiais ponais derėtis, o jei nenorėtų, tai aš jau žinotiu, kaip jam pasakyti...

— Ciocytė, tik nepasakyk smarkiai.

— Nebijok...

Čia teta ima padėklą, stato ant to stiklėlius, liepia juos Barbutei persluostyti. Vienokio, kitokio vynu bonka, to žydinio midaus, ropinikė krūpiniko, biskvitai, figos. Ruošdamos vaises, jos dar kalbasi.

Teta sako:

— Reik neš tos kelionės atvilgos, kad nesakytų: „Dulų klebonijoj kiaušius gyvena: nežino, kaip svečius priimti“.

— Kas čia sakys, ypač tokia gera, tokia graži ponai daktariene...

— Gerumo jos tu dar pirštu nekabinai. O gražumas — ne koks: burna kaip sudėdeta.

— Ciocė! Ka tamsta kalbi? Ji panaši į karalienę, mačiau tokią paveiklėly.

— Eik, jau, eik... karalienė kur buvus...

— Parodysiu. O kaip ji gražiai galvutę pakreipus laiko...

— Mokyta — tai ir žino, kaip pakreipti...

Kai Barbutė atidarius duris, pana Elžbieta su pilnu padėklų įžengė iš vaigomojo į saloną ir savo vaises ant apvalino stalo prieš kanapą padėjo, ji tarė į visus, melniai įsypodamos:

— Prašom, mieli sveteliai, po lašelių pasivalyt kelionės dulkiems sukarauk, gerklėms pavilgint... vakarienės belaukiant, ne pro šalį.

Visi dėkojo, gėrė, užkandėlį krinto, ir netruko pana Elžbieta nušvisti kaip saulė, kai išgirdo daktarą stebintį:

— Koks krūpinikas! Tikrai man tokio nėra dar teke gerti...

— Tai mano sesers virinys, — pasakubėjo tuoj klebonas pasigirti.

Tada daktaras, pakėlęs stiklėlį:

— Už fabrikantą sveikata!

Pana Elžbieta palenkė žemai galvą:

— Dekavoj, bet ir tai dar ne toks, kaip pavins būti.

Tad taip Barbutė, tai yra Sofija Kymantaitė, pradėjo mokyti.

Iš pradžių privačiai, o vėliau buvo išsiusta į Peterburgą, į Šventos Kotrynos pensiją 1899 m., jai būnant 13-kos metų amžiaus. Ten ji išmoko prancūzų ir vokiečių kalbų, ir, savaime aišku, rusų.

Pensione auklėjimas buvo senoviskas, drausmės beprasmiskai griežta, atmosfera beveik viduramžiška — prisimena Sofija...

Sveikatai dar susilpnėjus, ji buvo perkelta į Rygos privatu pensiją. Rygoj auklėjimas buvo naujais — pažangiais principais pagrįstas, mokinių nedaug, mokytojos bendravo su mergaitėmis. Kartu buvo sprendžiami įvairūs gyvenimo klausimai. Mokyklos atmosfera buvo lenkų romantinio patriotizmo pripildyta, tačiau direktorė supažindino Sofiją su austrininku, pedagogu, vaikų rašytoju Pranu Mašiotu, ir su jo šeima dar jaunutė Sofija pradėjo lankytis lietuviškuose vakaruose.

Svajnodama toliau mokyti, Sofija stėjo į valstybinės gimnazijos paskutinę klasę ir ten būdama jau aktyviai lankė slapta lietuvių moksleivių sąsiužietės būrelį, kuriam vadovavo Kipras Bielinis. Kipras Bielinis buvo garsiojo knygnešio Jurgio Bielinio, „knygų karaliumi“ vadinamo, sūnus. Jau tada Sofija Kymantaitė pradėjo rašyti eilėraščius lenkų kalba, o Kipras Bielinis pastebėjęs jos talentą, ją drąsino ir liepė mokyti lietuvių kalbos. Kalbą Sofija iš pagrindų išmoko.

Tumo-Vaižgantas žiebtas visuomeninis darbas stūmė Sofiją į mokslus ir ji svajojo tapti medicinos daktare, gyventi kaimė, gydyti ir šviesti Lietuvos žmones. Medicinos mokslų išeiti jai nepa-

vyko, nes buvo per dideli reikalavimai lotynų kalbos, kurios ji gimnazijoje nesimokė.

Globėjai parinko jai Krokuvos universitetą, kur ji lankė filosofijos fakultetą, vis dar tikėdamasi tapti medike. Krokovoje buvo lietuvių būrelis, susispietęs į „Rūtos“ draugiją, — pirmininkas Juozas Albinas Herbačiauskas, o nariai — Dailės akademijos studentai: Petras Rimša, Adomas Varnas, Ignas Šlapelis, Adalbertas Staneika, Justinas Vienožinskis ir kiti. Jie, žinodami, kad Sofija bando rašinėti, išprovokavo ją padaryti pranešimą apie Maironį lenkų kalba, kad galėtų pasiklausyti ir tie draugai, kurie simpatizuoja Lietuvai, bet kalbos nemoka. „Rūtos“ ratelis buvo gana veiklus ir net išleido grožinės literatūros leidinį „Gabija“, kuriame buvo išspausdintas ir Sofijos Kymantaitės eilėraštis „Vėlė — kibirkštėlė“. Tai buvo 1907 metais.

Privatus pensinai, Rygos gimnazija ir Krokuvos universitetas išlavino jaunutę Sofiją. Jau ji buvo susipažinusi su pasauline literatūra ir pamatiusi gero Krokuvos teatro dramos spektaklių.

„Rūtos“ ratelio pirmininkas Herbačiauskas buvo kontroversinė asmenybė, ir rašė tada, kaip prisimena Sofija Čiurlionienė, demoniška filosofiškas svačiojimas. Tačiau tas pats Herbačiauskas kėlė triukšmą prieš lietuviškos rašytijos „populiarišką šablono“, nes poezija, anot jo, virsto klasicizmu beždžionybė. Toj pačioj „Gabijoje“ jis išskėlė plačios literatūrinės orientacijos šūki: „Išveskim mūsų dvasios žodį į visžmonijos kultūrą“. XX amžiaus lietuvių lyrikoje Vytautas Kubilius rašo: „Ataką prieš tradicines formas netrukus pratęsė Sofija Čiurlionienė. Ji net skelbė, kad realizmas paseno ir išsisėmė, kad ši gili lietuvių literatūros tradicija nebeatliepia naujai žmogaus pasaulėjautai ir dabartinio meno logikai. Rašymo būdas, kuris tik fotografuoja arba piešia tai, ką mato, girdi, pastebi... esti sausas, nuobodus, nieko nauja žmogui neduodas“.

1915 metais *Pirmajame bare* išspausdintas Čiurlionienės eilėraštis, anot Vytauto Kubiliaus, „būdingai demonstruoja lietuvių meninio mąstymo poslinkį nuo apčiuopiamo ir neapibrėžto, nuo konstatavimo į apibendrinimą“. Stai to laiko Čiurlionienės posmeilis:

Per mišką eina vaikelis.

Jam baugu ir šalta.

Krintantis jį gandin lapelis.

Menulio šviesa balta,

Išsidedama baltus šešėlius,

Tarytum burtus sėjoja...

Studijų Krokovoje Sofija negalėjo baigti, nes dėdei pritrūko pinigų jos mokslui. Tumas Vaižgantas vėl ją spyrė mokyti lietuvių kalbos ir rašyti lietuviškai. 1907 metais Sofijai Kymantaitėi teko būti pirmosios Dailės parodos atidaryme Vilniuje. Ji rašo: „Ta paroda man buvo lietuvių kultūros prabudimo simbolis. Buvau tiesiog sukręsta“. Apsigvenus Vilniuje, pradėjo bendradarbiauti *Vilties* laikraštyje, o vėliau dirbo jo redakcijoje.

Išsikėlus iš Krokuvos Sofija tuojau išjungė į visuomeninį darbą. Pirmasis jos viešas pasirodymas įvyko per pirmąjį moterų suvažiavimą Kaune 1907 metais. Apie tą įvykį ji rašo: „Vienoje kalboje skatinau moteris šviestis, organizuotis, reikalauti lygių teisių su vyrais. Antroji — buvo dėstymas kaip mokyti Lietuvos istorijos, kur įtikinėjau, kad, kalbant apie senovę, reikia naudotis vietovardžiais, legendomis, tautosaka“.

„Po to pirmojo suvažiavimo“ — tęsia Čiurlionienė, „kai Kauno senajame teatre buvo gal keturi penktadaliai moterų kaimiečių, nuspresta kurti Moterų sąjungą: kovoti dėl lygių teisių, ir išrinktas organizacinis komitetas, ir kurį patekau ir aš (pirmininkė

Dalia Sruogaitė-Bylaitienė skaito paskaitą Chicago LSS seserijos skaudų tuntu Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės 100 metų gimimo sukakties minėjime 1986 m. spalio mėn. 26 d. Tautiniuose namuose, Chicagoje.

Nuotrauka Liudo Volodkos

buvo Gabrielė Petkevičaitė-Bitė).

Vilniuje beveik išitus metus trūsėme ir vargome, istatus tai sąjungai rašydamos, taisydamos.

Ir vis buvo negerai, tris kartus generalgubernatorius atmetė.

Tyliukais nuo mūsų atsiskyrusi, organizacinio komiteto dalis

Kaune įkūrė Moterų katalikų draugiją. Tada mums buvo pasakyta, kad nėra reikalo kurti antros draugijos, kad visos gal dirbti jau įkurtoje. Teko sužinoti, kad mes, vilnietės, visos buvome atmettos kaip socialistinės. — prisimena Sofija Čiurlionienė. Visgi, pamatius tų socialistų sąrašą, randame, kad jame buvo šios moterys: Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Felicija Bortkevičienė, Joana Griniuvienė, Ona Leonienė, dr. Burbaitė, Marija Putvinaitė, vėliau Žmuidzinavičienė, Ona Norkytė, Julija Žymantienė-Zemaitė ir Sofija Kymantaitė. Visos jos buvo mūsų Nepriklausomybės priešaušrio veikėjos, lietuvių kultūros nešėjos.

Pagauta lietuviškų vakarų arba klijimo teatro ištakų liepsnos, be to, nebologai pažinusi teatro meną dar Krokovoje, Sofija jau 1907 metais ruošia Kuliuose vaidinimą kartu su Ona Pleiryte, vėliau pasireikšusia kaip dramų rašytoja ir kritike. Sofija režisavo Dvejų Moterų (Bitės ir Zemaitės) vaidinimėlį „Velnias spąstuose“, o be to, dar vaidino Vaižganto „Nėgrynoje sažinėje“ — dėl to, kaip ji prisimena, autorius buvo nepaprastai sujaudintas. 1908 metais Vilniuje nedidelė lietuvių sąjelė steigė teatrą, nes buvo pasiryžusi kelti savitos kultūros visas sritis. Po Žemkalnio „Blindos“ pastatymo pasirinkta Slovakio „Mindaugas“ (Kudirkos vertimas). Aldonos rolė atiteko Sofijai. Apie tai ji rašo: „Tą Aldonos rolę smarkiai išgyvenau: per paskutinius tris veiksmus Aldona vaikščioja po sceną pamišusi. Mano sužadėtinis (tai buvo Mikalojus Konstantinas Čiurlionis) paskui sakė, kad žiūrėdamas turėjęs širpų išpūdį — aš vaikščiojusi iš tikro ne savam prote. Tuo ir pasibaigė mano „aktorių veikla“.

Aktorių veikla pasibaigus, ryšys su teatru nenutrūko. Sofija tapo viena iš pirmųjų mūsų dramaturgių. Jeigu Žemaitė ir Bitė Povilas Višinskis buvo uždaręs namų areštą ir iš ten neišleides, kol jos neparašys komedijų — taip anuomet truko lietuviškų veiklų klijimo teatrams, tai Sofija jau samoningai matė dramų staką ir, karo audros nublokšta į Voronežą, parašė „Pinigėlius“, „Visai pasisekė“, „Kuprotą oželį“ ir kelis vaidinimėlius vaikams. Pati ji jau dalyvavo lietuviškuose vakaruose bene nuo 1905 metų. „Lietuviškaisiais vakarais vadiname trisdešimties metų — 1885-1917 — masinį Lietuvos scenos mėgėjų sąjūdį. Tai svarbus lietuvių kultūros etapas, susijęs su lietuvių liaudies tautinio judėjimo kilimu“ — taip apibūdina tuos vakarus teatrologas Vytautas Maknys.

Mums yra žinoma, kad 1905

metais Sofija Kymantaitė Kauno „Dainos“ draugijos ruoštuose vakaruose skaitė paskaitas visuomeninėmis ir teatro temomis. 1911 metais Aleksandro Vitkausko suorganizuotos trupos, pavadintos „Pirmoji lietuvių artistų trupė“, pirmoji spektaklio proga įžangos žodį pasakė Sofija Čiurlionienė. Manytina, kad panašius įžangos žodžius ji tardavo ir kitų trupių bei spektaklių pradžiose.

Idomu pastebėti, kad XX-ojo amžiaus pradžioje profesionalnes mėgėjų draugijų teatras, išugdes visą įplejadą vyrų dramaturgių, savo sąrašuose turi turėjusias moteris, neskaitytant Šatrijos Raganos ir Didžiulienės — Žmonos, kurios dramaturgijoje — nedaug pasireiškė. Šalia tokių žymių vardų kaip Keturakis, Petliukas, Zemkalis, Šaulėniškis, Vydūnas, Vaižgantas, Gužutis ir kitų, garbingai įsirikiuoja Žemaitė, Bitė, Pleiryte-Puidienė ir Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė.

Beje, dr. Vanda Sruogienė savo neseniai išleistoje knygoje *Aušros gaidynės dukra Eglė*, tai yra Eglė Malinauskaitė-Šliūpienė, išskėlė iki šiol nepastebėtą faktą, kad pirmą lietuvišką veikaluką scenai — trijų aktų komediją „Netikėtai“ parašė Eglė Šliūpienė Amerikoje 1885 metais. anksčiau, negu iki šiol laikomas pirmasis originalus lietuviškas veikalukas, parašytas 1889 Antano Turskio: „Be sumnenės, arba kaip ant svieto einas“. Taip pat ilgąje vyrų poetų grandinėje nušvinta pirmoji lietuvių poetė, — vėl Eglė, gimusi 1864 metais. 1886 m. gimė Sofija Kymantaitė, o po jos 19-ame šimtmečio trečioji lietuvių poetė — Bronė Buivydaitė 1895 m.

Eglė rašė dar labai primityviai, palš romantinius eilėraščius, rifuos nedalios skausmo ir tėvynės ilgesio... tačiau ji stokojo lietuvių gramatikos bei sintaksės

žinių, nebuvo sistemingai ėjusi mokslų ar bendravusi su mūsų švietėjais, kaip kad matome Čiurlionienę, dalyvavusią įvairiuose lietuviškos kultūros sąjūdžiuose.

Galutinai neteigiant, visgi tenka pripažinti Čiurlionienę viena pirmiausių lietuvių poetų aušroje. Ypač draugystė su Čiurlioniu teikė jai gilaus susimastymo, kurstė fantaziją, diegė meilę lietuviškai tautosakai, dainoms, menui.

1908-tų metų vasarą Sofija su Čiurlioniu buvo Palangoj. Tada Čiurlionis kūrė savo „Jūros sonatą“, „Fantaziją“, „Preludą“ ir „Fugą“, o Sofija rašė. Rašė jina taip pat „Jūrą“ — trumpas, fantastines stilizuotas pasakas. Stai pirmoji:

Buvo sau vieną kartą didelė, didelė Jūra.

Tos Jūros viduryje stovėjo didelė, didelė uola.

Ant tos uolos viršaus augo stiprus, stiprus azuolas.

Prie to azuolo kojų susuko sau lizdą balta, balta žuvedra.

Kuomet atsistojo uola Jūros viduryje — niekas nematė.

Kodėl baltoji žuvedra pametė krantą — niekas nežinojo.

Matė ją lekiančią vienas žvejas, šypelėjo ir perspeti norėjo:

Paukštel, ką veiksi tarp uolų, ten krantai nežaliuoja, paukščiai nečiausčia...

Bet žuvedra jo nesuprato, ar suprast nenorėjo, ir apsigyveno ant uolos kalno, priglaudus savo lizdą prie stipraus azuolo šaknų.

Neapmatomose Jūros platybėse kyšojo vienui viena uola.

Ant jos viršaus kerojo vienui vienas azuolas.

Prie jo šaknų glaudėsi vienui viena balta žuvedra.

Ar azuolas mylėjo uolą?

Ar žuvedra mylėjo azuolą?

Kas žino.

O vieną rytmetį baltosios žuvedros lizde pradėjo čipti-judėti maži maži paukštelėliai.

Nusistebėjo žuvedra, prasijukė saldžiai.

Kitokios vorto dienos. Paukšteliai augo, o paugterėje užniko motinos prašytis, kad parodytų jiems žalius krantus ir daug kitų paukščių.

Tarp Jūrų platybės pasiliko vienui viena uola, o ant jos viršaus vienui vienas azuolas...

Ar uola galėjęs baltosios žuvedros, kas žino?..

Ar azuolas ilgėjęs baltosios žuvedros, kas žino?..

„Jūra“ vėliau buvo išspausdinta *Pirmajame bare* 1915 metais Vilniuj. *Pirmajame bare* buvo susitelkę ano meto jauniosios kartos rašytojai, kurie veržėsi nuo tautinio romantizmo ir visuomeninių motyvų kūrybos į simbolizmą bei individualizmą, savo kūrybą suvokdami neinteresuotai estetiniu uždaviniu. Išidėmėkime, kokie vardai vyravo tame *Pirmajame bare*: Zigmantas Gėlė, Adomas Juodasai, Ignas Šeinius, Vincas Krėvė, Balys Sruoga, Kazys Binkis, Stasys Šilingas, Mykolas Biržiška ir — vienintelė moteris — poetė, simbolistė — Sofija

Kymantaitė-Čiurlionienė.

Nežiūrint itin sunkių gyvenimo sąlygų — Čiurlionis mūsų visuomenės dar nebuvo supratas bei įvertintas, išskyrus kelis entuziastus, — Sofija pirmajame mūsų amžiaus dešimtmetyje jau aktyviai reikėsi visuomeninėms straipsniais bei kritikomis mūsų pradinėje spaudoje. Ji jau rašė patį pirmąjį po spaudos atgavimo savaitraštyje *Lietuvių laikraštis*, kuris ėjo nuo 1904 iki 1906 m. Jame dar bendradarbiavo Maironis, Martynas Yčas, Ksaveras Vanagėlis ir kiti.

1910 metais gimus dukteriai Danutei, o Čiurlioniu jau gerokai paliejęs, Čiurlionis šeimos materialinė padėtis buvo tikrai apgailėtina. Sofija gavo lietuvių kalbos mokytojos vietą Kaune, „Saulės“ mokytojų seminarijoje. Jau nuo 1910 metų, su didele ir nuolatine mūsų kalbininko Jono Jablonskio pagalba, Sofija buvo išmokusi lietuvių literatūrinės kalbos, ją vis tobulino ir gilinosi į jos esmę.

1913 metais išleistoje kritikos straipsnių knygoje *Iš mūsų literatūros* Čiurlionienė rašė: „Kalba — tai juk neišsamišamas turtas. Tiek įvairių įvairiausių žodžių, išsitarimų, pasakymų. Kiek jų jau yra, ir kiekvienas talentuotas rašytojas turi savo rašymo būdą (savo stilių). Pas kiekvieną kitaip ta pati kalba skamba, pinasi ir tarytum spinduliai žeria. Galima žodžiais išreikšti juoką arba nuliūdimą, smarkumą arba glamonėjimą. Supykus žmogui, jo žodžiai tarytum barškė barška, o besimalonėjant — šlama kaip upelio vilnis“.

— Tai buvo bene vienas iš pirmųjų stilistinis lietuvių literatūros vertinimas.

1911 m. balandžio 12 dieną mirė Čiurlionis. Koks tai buvo neįpasakytai skaudus smūgis, galime suprasti iš Čiurlionio laiško Sofijai, kuriuose trykšta tyros meilės jausmai, begalinis dvasinis bendravimas, moters ir asmenybės garbinimas. Čiurlionio „Laiškai Sofijai“ buvo išleisti atskira knyga Vilniuje 1973 metais. Deja, bibliografų dideliu apgailėstavimui, savo laisikus vyriui Sofija yra sunaikinus.

Sugriuvus pilnai gražiausios svajonių, idealų ir poezijos realijai, atrodė, kad ši trapi, jautri, madonos veido ir didelėmis jūros akimis, kaip jas vadino Čiurlionis, moteris, tarsi šalnos paliesta tropinė gėlė nuvyrs ir išnyks tokio žiauraus likimo skaudesio pažeista...

Bet ne, — žemaitiškas tvirtumas, tautos bundanti sąmonė, pareiga dukrai ir visuomenei, o gal ir amžina meilė Čiurlioniu bei jo siekiamas, neleido jai sugniužti. Vis labiau Sofija pradėjo gilintis į mūsų tautosaką, domėtis mūsų kaimiečių audiniai, tų audinių raštais ir spalvomis. Iki pat senatvės

Čiurlionienė rūpinosi, kad lietuvių liaudies menas būtų išskeltas, kad moters nepuštų savo namų neskoningsais, fabriku gamintais importais.

Kai Nepriklausomos Lietuvos laikais Užsienio reikalų ministru buvo mūsų įžymusis diplomatas Dovas Zaunius, ponai Zaunienė — tada Kauno operos primadona — Vincė Jonuškaitė, — pasitarusi su Čiurlioniene, išpuosė ministro butą lietuviškais audiniais ir kilimais. Juk jų namuose lankėsi daug užsienio diplomatų, kuriems buvo geriausia proga pasigrožėti tikruoju lietuvišku menu.

Čiurlionienė mokytojos darba buvo pamilusi ir gražiai bendravo su mokiniais, ypač su mergaitėmis, kurioms, daugumai atvykus iš žalio kaimo, teikdavo daug gyvenimiškų patarimų — kaip elgtis, kaip rengtis, kaip gyventi tokiam dideliame mieste kaip Kaunas...

Šioji mergaitių globos idėja išsivystė į labai plačią veiklą. Iš nualinto kaimo į miestą bėgo jaunuomenė. Ypač jaunoms merginoms grėsė didelis pavojus patekti į piktų išnaudotojų nagus ir tapti seniausios moterų profesijos aukomis. Čiurlionienė, lankydama Šveicarijoje, kur buvo lietuvių delegacijos narė Tautų Sąjungoje, Ženevoje susipažino su 1877 m. ten įsteigta Tarptautine mergaitių bičiulių sąjunga, kurios tikslas ir buvo jaunas merginas nuo piktnaudotojų apsaugoti ir joms padėti. Tad 1929 m. Čiurlionienė įsteigė Lietuvoje Mergaitių bičiulių draugiją, kuri tapo minėtos tarptautinės sąjungos skyriumi. Sąjunga rūpinosi keliaujančių mergaitių globa ir padėdavo nepasiturintioms mergaitėms studijų, darbo ir kitais reikalais. Draugija Kauno geležinkelio stotyje turėjo atskirą kambarį, vadinamą „stoties misija“, kur nuolat būdavo draugijos narė. Budėtojos buvo ir autobusų stotyje. Kaune buvo įsteigtas mergaitėms bendrabutis, o finansiniai draugijai rėmė valdžia ir visuomenė. Toji draugija buvo likviduota 1940 metais, bolševikams okupavus Lietuvą. Panašiai mergaitių reikalų rūpinosi ir lietuvių katalikų moterų draugija.

Ir vėl — tais pačiais 1929 metais Kaune įsteigta Lietuvos moterų taryba, kuri apjungė apie 20 moterų organizacijų ir įėjo į Tarptautinę moterų tarybą. Viena tos organizacijos steigėjų — ne kas kita, kaip Sofija Čiurlionienė. Taikos ir laisvės lygos tarptautinėms kongresė Vienoje šiai tarybai atstovavo Sofija Čiurlionienė.

Galima būtų prirašyti dar kelis puslapius, kur ir kaip Čiurlionienė visuomeniškai veikė, kur ir kokias paskaitas skaitė, kokiuose dienraščiuose, savaitraščiuose, mėnraščiuose ir žurnaluose rašė. Medžiagos užtekėtų mūsų Lietuvos katedros disertacijai...

Grįžkime dar prie Čiurlionienės — lietuvių kalbos žinovės. Ji taip sparčiai išlavino savo ne tik kalbamąją, bet ir literatūrinę kalbą, kad susikurtas Lietuvoje jablonskinei ir būginei rašybai, 1924 metais Švietimo ministerija paskyrė „rašybos komisiją“, kuri sudarė lietuvių kalbos rašybos projektą. Komisijon įėjo Vincas Mykolaitis-Putinas, kalbininkai Jonas Balčikonis, Pranas Skardžius, Jurgis Talmantas, Sofija Čiurlionienė ir dar keletas vyrų... Be to, nors ir universiteto nebaigusi, ji pakviesta Lietuvos universitetan kaip lietuvių kalbos lektorė.

Lietuvių kalbai gryninti, tyrinėti, svarstyti lietuvių literatūrą bei vertimus Čiurlionienė pagarsėjo savo šeštadieninėmis literatūrinėmis popietėmis, kur rinkosi mūsų rašytojai, kalbininkai, profesorai. Tuose šeštadieniuose ir gimė mintis leisti mėnesinį laikraštėlį *Gimtoji kalba*, kuriame buvo svarstomi tada aktualūs kalbos praktikos dalykai, bendrinė kalba, tarmės, (Nukelta į 4 psl.)

Chicago LSS seserijos skaudų tuntu Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės 100 metų gimimo sukakties minėjimo programos dalyvės: (iš kairės) Aušrinė Mikutaitė, Rita Bartuškaitė, Svajonė Kerelytė, paskaitininkė Dalia Sruogaitė-Bylaitienė, Janina Mikutaitienė ir Silvija Radvilienė. Nuotrauka Liudo Volodkos

Lietuvos pilys, požeminiai rūšiai ir kita

P. KRYŽELIŪNAS

Marijus Blynas. *Lietuvos senovės paminklai*. Chicago, 1982. Išleido Kęstutis Jeronimo Butkaus fondas. Spausdino Mykolas Morkūno spaustuvė. 264 psl. Kaina — 10 dol. Gaunama „Drauge“.

Seniai mums reikalinga knyga apie Lietuvos pilis, idomius rūšius ir kitas istorines vietas. Ji labai svarbi jaunimui susipažinti su tėvų kraštu, skaitant apie idomius požemius, o ne vien bandant susipažinti su „sausa“ istorija. Ypač tos žinios labai reikalingos vykstantiems į Lietuvą pasisvečiuoti. Kadangi Vilniuje ilgiausiai užtrunkama, tad reikia žinoti lankytinas vietas — istorines liekanas. Jei ir nepavyks kai kurių vietų pamatyti, tai nors žinoti apie jų buvimą ir klausinėti vadovų, kurie aiškina jiems rūpimus dalykus. Parodyti ir mūsų subrendimą bei interesą.

Tokią knygą mums parašė Marijus Blynas, kuris jau Lietuvoje būdamas tuo klausimu susirūpino. Tai matyti iš jo pasipaskojimo poskyriuje „Šaltiniai ir pastabos“ (p. 161). Marijus Blynas šiame krašte rašė ir spausdino daugiausia *Laisvojoje Lietuvoje*. Atrodo, iš tų straipsnių ir sudarė naująją knygą *Lietuvos senovės paminklai*.

Knygos turinys

Turinys suskirstytas į aštuonis skyrius, kurie suskaldyti dar į poskyrius. Pradedama įžangos žodžiu, pavadintu „Lietuvos senovės paminklai“. Skyrių pavadinimai: Vilniaus senoviniai pastatai, Senovės Lietuvos pilys XII–XIV amž., Vilniaus senoviniai požemiai, Senovinės Vilniaus miesto gynybinės sienos, Meniškiųjų sienos Lietuvos bažnyčios, Kauno senovės fortifikacijos, Kauno senieji pastatai ir bažnyčios bei Naujesnės Lietuvos pilys.

Autorius pradeda tuos paminklus aprašinėti nuo Vilniaus miesto. Nors chronologiniu atžvilgiu tai ir netinka, bet turbūt dėl „mandagumo“, pirmiausia šneka apie katedrą. Katedra buvo pastatyta, įvedus Lietuvoje krikščionybę — katalikybę ir ją padarius valstybine tikyba. Ji neišliko. Gaisras ją sunaikino. Pastatyta kita taipgi sunaikinta. Taip ji atstatoma ir gaisrui naikinama šiuolaikinę išvaizdą sulaukė tik 1808 metais, kada atstatyta klasišiniu stiliumi.

Autorius pasakoja idomius dalykus ir apie katedros požemius, kur palaidoti Vytautas Didysis, Aleksandras, Vladislavas (?) ir karalienės Barbora Radvilaitė ir Elzbieta bei kiti žymieji Lietuvos žmonės. Katedros rūšius dažnai apsemdavo potvynių metu. Vienas tų rūšių prižiūrėtojas skundėsi Didžiajam Lietuvos kunigaikščiui, kad „karstai plūduriuoja po skliautais, tartum valty su upėje“ (p. 14).

Palieciai ir stovintį prie katedros bokštą. Jo pagrindas (dabar paslėptas žemėje) yra keturkampis. Tai buvęs sargybinis bokštas, kovų metu sugriautas. Ant sugriauto bokšto pagrindų užstatytas apskritas bokštas. Jis buvo taip pat skirtas gynybai. Tai rodo jo sienos: išlaikines pusės yra 4 metrų storio, o vidinės — 2,8 metro. Žygimanto Augusto laikais bokštas buvo paaukštintas ir iškeltas į jį katedros varpas. Šis bokštas ir Aukštutinė pilis yra seniausios išlikę Vilniaus pastatai.

Toliau įjungia pasakojimą apie rotušę, kuri turi panašumo su katedra, net to paties architekto pradėta statyti. Sukelia susidomėjimą rotušės požemiai, kurie gali būti net kelių aukštų.

Pasakodamas apie Vilniaus pradžią, visai teisingai nukelia į gilesnę senovę, negu mes jau buvome pratę laikyti — 1323 metus. Net kelia klausimą dėl Vilniaus vyskupijos Mindaugo laikais, remdamasis kryžiuočių žiniomis ir surasta dalimi mūrinio pastato, prileidžiant, kad ten galėjo būti Mindaugo pastatyta

Vilniaus miesto vaizdas žiemą. Pro beržą matyti Katedros pietinis fasadas ir Gedimino pilies bokštas.

katedra.

Toliau aprašo Vilniaus Aukštutinę ir Žemutinę pilis, smarkiai pasipiktindamas rusais, kurie Vilniaus sienas nugriovė ir pačios pilies neatstatė. Trakų pilis saloje geriausiai išsilaikiusi ir ji iš dalies atstatyta. Idomūs faktai, kad pilis pastatyta ant trijų salelių ir kad kunigaikščio rūmai buvo apšildomi centriniu šildymu. Visiško atstatymo nenori „didysis brolis“. Kita Trakuose pilis buvo pastatyta iškyšulyje tarp Galvės ir Lukos (Bernardinų) ežerų. Jos sienos storumas buvo 3 metrai.

Toliau autorius grįžta prie seniausio Vilniaus (Brauno) plano ir pasakoja, kaip to autorius III-je knygoje aprašytas Vilnius (pp. 44–49). Toliau pasakoja apie seniausią Lietuvos pilis (p. 58–79) ir pasidžiaugia, kad „Po 14 amžiaus antrosios pusės ir ypač 15 amž. pradžioje pradėta statyti daug mūrinių pilių: Kauno, Lydos, Medininkų, Gardino, Trakų, Vilniaus“ (p. 61).

Kalbant apie pilis, įdėtas poskyris „Karalius Mindaugas — Vilniaus pradininkas“ ir jame pasakoja daugiausia apie katedrą (p. 77). Toliau vėl grįžta prie Lietuvos pilių temos ir pasakoja apie Kauno pilį. Po to autorius vėl grįžta į Vilnių ir pasakoja apie senovinius požemius. Pradedama nuo Žemutinės pilies. Aprašydama jos vartus, buvusius prie Pilies (dabar Gorkio) gatvės, atkreipia dėmesį į gilų (8,52 metrų) rūsį, buvusį kalėjimą mirtininkams. Statant paminklą Ekaterinai II, iškastoje pamatams duobėje rasta pirmame sluoksnyje statybinės medžiagos, kitame — juodos žemės, akmenų grindinys ir vėl naujas sluoksnis, panašus į pirmąjį. Žinia įdomi, gaila tik, kad nepilnas šaltinis (p. 95). Tvarkant (1929 m.) katedros aikštę, surastas 7 metrų pločio tunelis, vedas kalno linkui. Tačiau netyrinėtas.

Statant dabartinius pastatus, buvo panaudoti buvusio Žemutinės pilies pastatų pamatai ir požemiai. Ir nurodoma, kad viename pastate požemiai yra išlikę visu savo didumu. (Nežinia: matė

autorius, ar iš kur nors gavo žinią?). Toliau pasakoja apie Vilniaus senamiesčio požemius ir nurodo: „Kaip taisyklė — didesnieji Vilniaus pastatai turi savo požemius! Bažnyčios — irgi, kai kurių jų požemiai yra ypač dideli, paslaptiniai ir net kelių aukštų“ (p. 100).

Įdomi žinia, kad Dominikonų bažnyčia pastatyta XIII amž. (tik nenurodomas šaltinis), kad po vienuolynų yra dviejų aukštų požemiai. Jie buvo naudojami laidojimui. Šv. Jono bažnyčios požemiai irgi intriguoja, su kalnais lavonų.

Kitos įdomybės

Po to autorius dar pasakoja apie Vilniaus požemius dabar. Ir čia nurodo kai kuriuos požemius, panaudotus užėjimams, pavyzdžiui, „Lokio“, „Amatininkų“, „Žemaičių“, „Senasis rūšys“. Pabaigoje šio skyriaus vėl grįžta su pasakojimu „Idomus radinys Vilniaus katedroje“. Autoriaus manymu, „Mindaugo kūrėmąsi Vilniuje rodo ten vykusį 13 amžiaus vidurinę mūrinių statybų kūrėmąsi Vilniaus katedroje“. Autoriaus manymu, „Mindaugo kūrėmąsi Vilniuje rodo ten vykusį 13 amžiaus vidurinę mūrinių statybų kūrėmąsi Vilniaus katedroje“. Autoriaus manymu, „Mindaugo kūrėmąsi Vilniuje rodo ten vykusį 13 amžiaus vidurinę mūrinių statybų kūrėmąsi Vilniaus katedroje“.

„XIII a. viduryje čia svarbiausia pilis — Mindaugo sostinė — buvo, matyt, Vilnius“ (Remiasi šaltiniu, nurodymas veikalą ir puslapi, bet be autoriaus). Katedros požemius kasinėjant pirmojo pastato pamatus, rasta švininė statulėlė, neišaiškintos prieklausomybės. Katedros požemiuose pirmuosiuose sluoksniuose rastos puodų šukės, datuojamos III–IV amžiaus. Savaiame aišku, kad po naujų kasinėjimų po katedrą ir jų duomenų paskelbimo *Kultūros baruose*, dabar autorius daug daugiau pasakytų apie katedros rūšių idomybes. Tikėtinai, surastų 7 metrų pločio tunelis, vedas kalno linkui. Tačiau netyrinėtas.

Statant dabartinius pastatus, buvo panaudoti buvusio Žemutinės pilies pastatų pamatai ir požemiai. Ir nurodoma, kad viename pastate požemiai yra išlikę visu savo didumu. (Nežinia: matė

kai surado Mindaugo katedros fundamentus po dabartine katedra, iškilo klausimas, kieno ana bažnyčia buvo: gal naujos parapijos, o gal kurio vienuolyno dar anksčiau pastatyta?

Naujas skyrius apie Vilniaus apsaugos sieną, kuri buvo apie 3 kilometrų ilgio, apėmė 100 hektarų plotą. Sienos aukštis siekė 6,5 metro, o storis 1,4 metro. Sienos išlikę tik nedideli gabalai. Gynybinėje sienoje buvo 9 vartai, kuriuos vadino: Bernardinų, Spaso, Subačiaus, Medininkų (Aušros), Būdininkų, Trakų, Vilniaus, Totorių ir Šv. Magdalenos — Šlapieji. Žymiausi buvo Subačiaus vartai, bet jie sunaikinti. Išlikę tik Medininkų — Aušros vartai. Netoli Subačiaus vartų buvo įrengtas bastionas, kuris buvo šiukšlėmis užverstas ir užmirštas, bet vėl atrastas ir atstatytas. Ir to skyriaus pabaigoje skundžiasi rusais, kurie nugriovė Vilniaus gynybinę sieną.

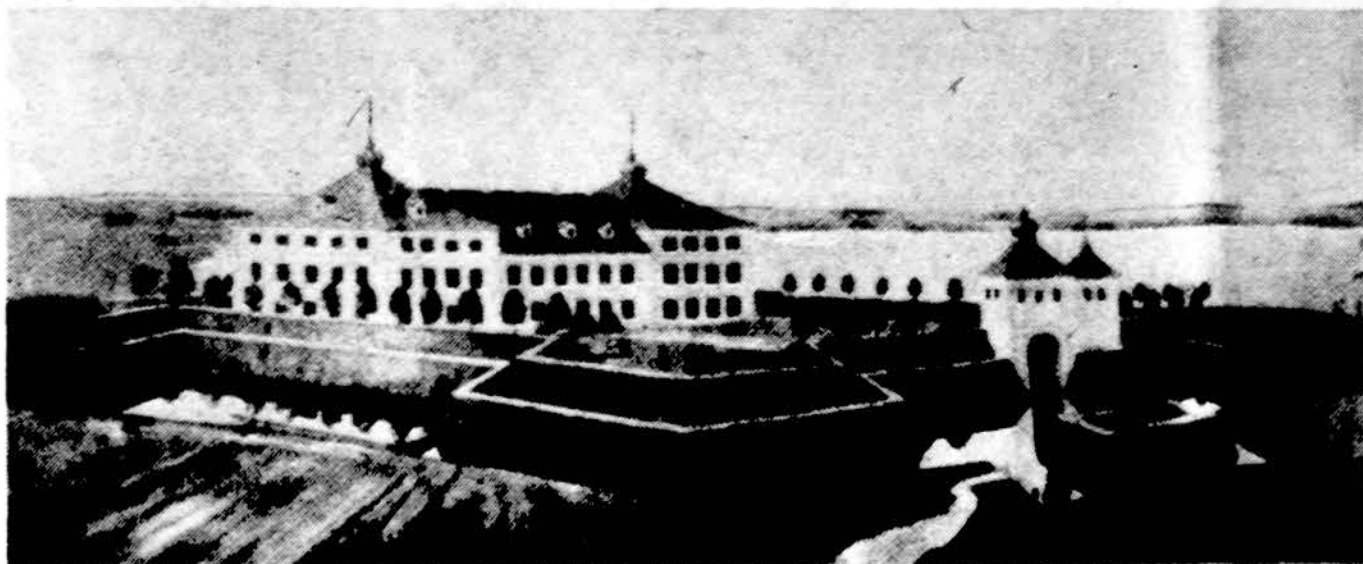
Rašydamas apie meniškiuosius Lietuvos bažnyčias, pirmiausia papasakoja apie Vilniuje esančias. Jų tarpe visų pirma iškelia Šv. Petro ir Povilo bažnyčia, užbaigdamas poskyrį tokiu teiginiu: „Šv. Petro ir Povilo bažnyčia yra pats vertingiausias tos rūšies senovės paminklas Lietuvoje“ (p. 170). Daugiau vietos skiria gotikos stiliaus Šv. Onos bažnyčiai, kurią pastatė „gabūs architektas, geras konstruktorius ir genialus menininkas“ (p. 173). Panaudodamas 33 rūšių bei profilių plytas (p. 174). Arti šios bažnyčios yra Bernardinų bažnyčia ir vienuolynas. Ir čia pat maišyto stiliaus Šv. Mykolo bažnyčia. Tos visos bažnyčios sudaro gražų ansamblį.

Toliau autorius primena uždarytas bažnyčias (be anksčiau minėtų katedros): Bonifratų (iš tikrųjų: Bonifratų) ir Pažaislio bažnyčia. Ir baigia pasakojimą Zapyškio bažnyčia, kuri pamažu naikinama laiko ir Nemuno potvynių. Gaila, nes „Bažnyčia, architektūrinio požiūriu, yra labai idomus, vertingas senovinis statinys — paminklas“ (p. 192).

Baiges apie bažnyčias, naujame skyriuje (Kauno senovinės fortifikacijos) vėl grįžta prie Kauno pilies (žr. p. 85). Čia jis pasakoja Kauno pilies istoriją, bet įdomiausia išgirsti apie tris gynybines sienas,ėjusias nuo Nemuno iki Neries. Antrosios ir trečiosios sienų dar yra išlikę bokštai. Ir to skyriaus pabaigoje pridėjo pasakojimą apie rusų pastatytus Kauno apylinkėse fortus bei baterijas.

Skyriuje „Kauno senieji pastatai ir bažnyčios“ mini Perkūno namus (kurių statybai panaudotos 20 įvairaus formato plytų). Nurodo „Baltąją gulbę“ (su jos per istoriją turėtomis paskirtimis), dabar paverstą į metrikaciją jos įstaiga. Čia vėl mini po bokštų dviejų aukštų požemius. Prie šių pasakojimų prijungia „Taverna Regia“, „Napoleono namus“, Šv. Jurgio, Šv. Trejybės ir Šv. Mykolo bažnyčias.

Paskutiniame skyriuje (Naujesnės Lietuvos pilys) sumini vėliau statytąsias Lietuvos pilis. Pradedama nuo Liškiaus ir nuo Kauno plaukiant garlaiviu žemyn dešiniame krante esančias pilis: Raudondvario, Raudonės ir Gelgaudių — Vytėnų. Prie to pridėjo apie Biržų pilies gynybinę sieną, apie Biržų pilį ir dar apie Siesikų pilį — rūmus.

Kunigaikščių Radvilų pilis Biržuose, 1704 metais sugriauta per karą su švedais.

Redagavimas

Gaila, kad autorius pratarmėje nepažymėjo šios knygos tikslo. Jei ji būtų skirta informacijai, tektų mažiau reikalavimų. Jei būtų didesnis užmojis, tai daug ko knygai trūktų. Pirmiausia šaltinių nuorodų. Dabar autorius pasakoja tarsi savo paties matytus ir tyrinėtus paminklus. Iš tikrųjų jis pats prisipažįsta tik poroje požemių tebuves. Atrodytų, kad rinko žinią prie žinios ir sudarė šį kūrinių. Gaila, nenurodė pilnų šaltinių, išskyrus keletą vietų. O tai būtų labai naudinga skaitančiam ir veikalo rimtumui.

Pradžioje knygos neįdomiausia sistemos. Kai kurios temos yra išmėtytos, pavyzdžiui, „Kauno pilis“ — vienas aprašymas p. 85, o kitas — „Kauno pilies raida“ p. 195. Artilerijos bastionas aprašomas dviejose vietose (p. 49 ir p. 150).

Veikalas gausiai iliustruotas. Teko suskaičiuoti net 197 iliustracijas. Tiesa, tas skaičius bent keletu sumažėja, nes kai kurios idėtos dūsyk, pavyzdžiui, p. 1 ir p. 7, p. 46 ir p. 121 bei p. 54 ir p. 154. Iš tų 197 iliustracijų yra gerų 23, o blogų — 5. Taigi kitos vidutinės, nors tokiame leidinyje labai norėtusi matyti kuo geriausias iliustracijas. Nors tokias, kaip Adolfo Šapokos knygoje *Senasis Vilnius*, (Brooklyn, N.Y., 1963). Be to, kai kurios iliustracijos yra paklydusios. Įdėtos į kita tema kalbančius puslapius. Jos ne tik nepadeda, bet dar trukdo susikonsoliduoti rašoma tema. Pavyzdžiui galima suminėti p. 256 ir p. 257. Jos priklauso Vilniaus temos puslapiams. Psl. 262 viršutinė iliustracija turėtų būti Vilniaus temos puslapiuose, o apatinė — Biržų.

Kauno katedros-bazilikos apraše įdėta Kauno pilies iliustracija (p. 127). Ne vieta jai čia. Ji turi būti prie Kauno pilies aprašo. P. 76 po iliustraciją parašas „Krėvos pilies griuvėsiai XIX a.“ sudaro įspūdį, kad čia poskyrio pavadinimas, nes toliau eina tekstas. Taigi laužymas kaltas.

Dar kai kurios pastabos

Teko pastebėti, kad kai kurios teksto eilutės daugiau įtrauktos negu normaliai turėtų būti: p. 58, 112, 153, 167 ir 230. Nedidelis čia dalykas, bet ir tai prie knygos vertės pakėlimo neprideda. Be to, pasakojime apie Gedimino perleidimą Algirdui Krėvos pilies viename puslapyje (70) parašyta 1342 m., o kitame (71) — 1341 m. Autorius nurodo Vladislavą Vazą palaidotą Vilniuje, tačiau, pagal lenkų šaltinius (Jan Matejko, *Poczet Królów Polskich*, Varšuva, 1961 m., nenumuruota), jis palaidotas Krokuvoje, Vavelyje. Vanda Sruogienė mano, kad Vilniuje jo širdis palaidota (*Lietuvos istorija*, Chicago, 1956 m., p. 550). Ta pačia proga reikia pasakyti, kad po idėtos katedros požemio įrengto mauzoliejaus iliustracija parašas yra netikslus. Pagal jį atrodo, kad drauge su Aleksandro palikais išlisi ir jo žmonos palikai (p. 98). O iš tikrųjų Elzbieta ir Barbora buvo Žygimanto Augusto žmonos.

Visi esame pratę chronologijoje naudoti „prieš Kristaus gimimo“ arba „prieš Kristų“, „po Kristaus gimimo“ arba „po Kristaus“. Autorius kažin kodėl pasekė sovietiniais istorikais ir panaudojo „Prieš mūsų erą“, pvz., „Apie pirmąjį amžių prieš mūsų eros pr.“. Prie šios datos skliaustuose pridėjo „Kristaus gimimo“ (p. 23), o vėliau (p. 195) jau tik „prieš mūsų erą“. Toks laiko skaičiavimo būdas nepriimtinas. Be to, autorius labai patriotiškai veikalą nuotaika visai nesiderina su sovietišku-bediavišku laiko skaičiavimo būdu. Autorius okupantui turi tik priekaištus. Dėl mėgintų atstatyti pastatų, autorius priekaištuoja, kad neleido baigti atstatyti, o dėl pastatų, nebandytų atstatyti, priekaišioja okupantui, kad jis nesirūpina Lietuvos paminklų atsta-

Eugenijaus Butėno nuotrauka — iš Lietuvių fotografų išeivijoje penkioliktosios metinės parodos 1986 m. spalio 24 — lapkričio 2 Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicagoje.

IŠ KANADIEČIŲ POEZIJOS

Bliss Carman

SPALVOM KINTANT

Jau vaisių ir javų praėjo metas,
Kabojo obuoliai virš sodo sienos.
Ties pakelės srauniu upokšniu sklido
Laukinių vynuogių svaigusis kvapas.
Rudens nudegęs saulėj karavanas —
Čigonų vilkstinė margais pakinktais,
Rytų spalvom visokiom aptaškita —
Kalbom svajingom traukė sau iš lėto.
Ir visos šiaurės girios, jam atėjus,
Išblukino Baharos, Samarkando
Spalvas, klevai Pompėjos liepsnom degė,
Etruskų auksu kietmedis žėrėjo.
Ir kai svirpliai dūdavo toj žygiuotėj,
Už vėliavų raudona saulė degė.

KAI ŽIEMA ATEINA

Kai upės pakraščiu žiema ateina
Ir žemė žalia apdarą nusivelka,
Rudens grožiu žavingai išpuostas
Pasaulis tampa atvira šventovei,
Kur medžiai gotikinę arką skliaučia
Ir niūrios akmeninės tvoros įkalnė
Sustoja užtvara prieš raustantį altorių.
Atspindintį varpeliais šaunuji saulėleidi.
Čia siela, lyg vienuolė atdūsiu atšaldytu,
Pakilus adoracijoj, pasaulį visą regi
Transfigūruotą savo Viešpaties šventovėn.
Žemai naktis asla žydrėjančiojo sniego,
Tartum zakristijonas tykiai, atsargiu žingsniu
Praeina danguje žvaigždžių žvakes uždegti.

Vertė A. TYRUOLIS

Bliss Carman (1861-1929), kanadiečių poetas, kilęs iš Kanadon emigravusios amerikiečių šeimos nepriklausomybės kovų metu. Romantinis, lengvo stiliaus gamtos lyrikas. 1928 metais paskelbtas Kanados „Poetu laureatu“.

tymu. Toks pasipiktinimas pateisinamas, tačiau kai tas kartojasi beveik kiekviename skyriuje, netenka savo paskirties. Būtų buvę rimčiau tuo klausimu parašyti specialų skyrį.

Būtų buvę geriau, jei autorius būtų įstengęs gale knygos įdėti asmenų, vietovių ir dalykų rodyklės.

Gaila, kad knyga neįrįšta į kietus viršelius. Neįrįšta knyga atrodo tarsi pažeminta. Ši knyga nėra tokios rūšies, kurią perskaitytų tik šio tikslo siekė. Mes autoriui dėkingi už šią informacinę knygą.

— Pastaruoju metu tiek tėvynėje, tiek išeivijoje pergyvenamas gyvas susidomėjimas archeologiniais radiniais Lietuvoje ir jū šviesoje išskylančiais naujais klausimais apie senovės Lietuvos istoriją ir kultūrą. Marijaus Blyno knyga *Lietuvos senovės paminklai* buvo išleista 1982 metais, kada dar nebuvo paskelbti vėliausių archeologinių kasinėjimų duomenys, tačiau manome, jog ir dabar šią jos recenziją verta išspausdinti. Artimoje ateityje tikimės skaitytojams pateikti platesnį naujaujų archeologinių duomenų apie viduramžių Vilniaus katedrą apžvalgą, paremtą *Kultūros baruose* (1986 m., Nr. 4, 5, 6, 7) paskelbta Napoleono Kitkausko ir Alberto Lisankos studija, o taipgi dr. Marijos Gimbutienės pranešimą apie vėliausius archeologinius radinius Lietuvoje ir jų analizę, skaitytą 1986 m. lapkričio mėn. 15 d. Chicagoje.

Tarabildų meno paroda Chicagoje

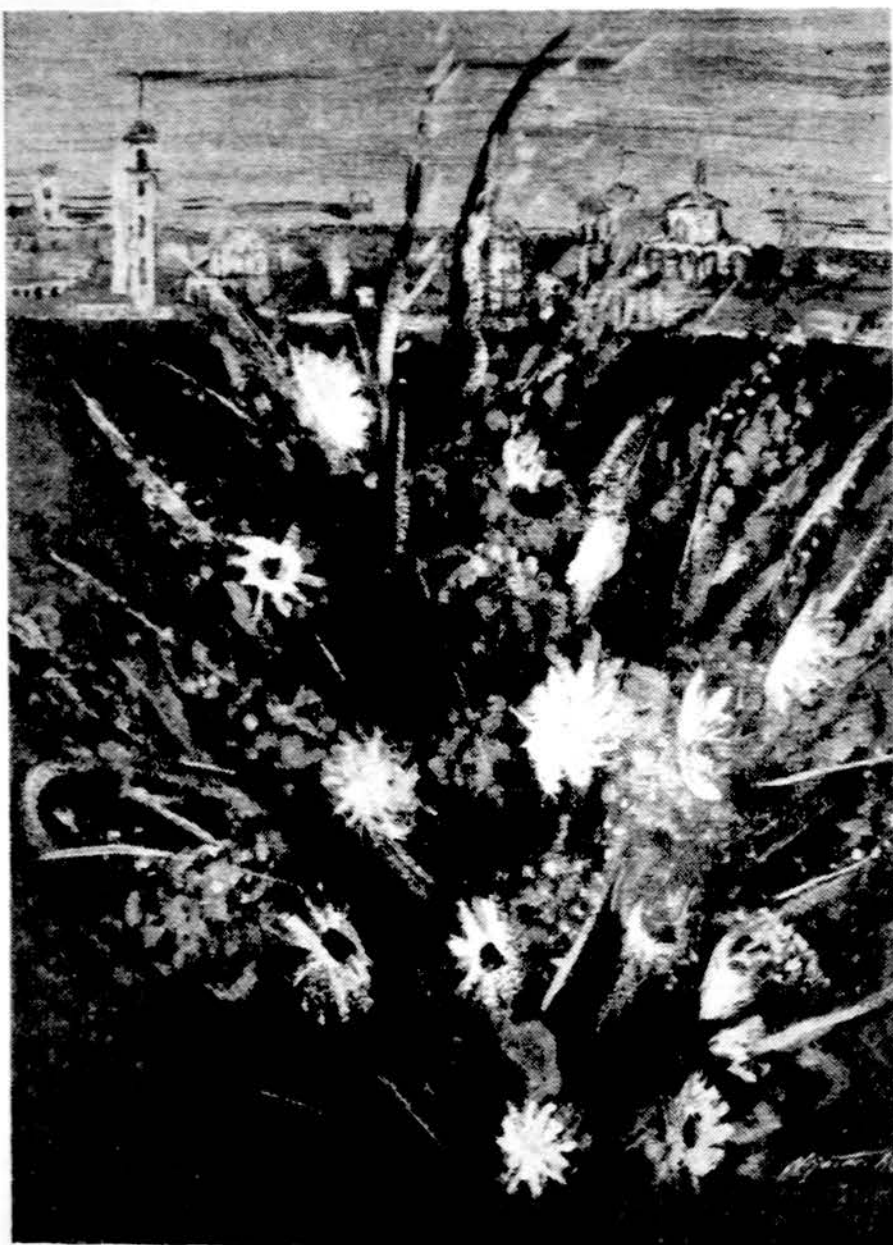
SAULĖ JAUTOKAITĖ

Penktadienį, 1986 m. gruodžio 12 d., Chicago Jaunimo centro Čiurlionio galerijoje buvo atidaryta Tarabildų šeimos meno darbų paroda. Retai matome tokią parodą, kurioje visos galerijos sienos būtų iškabintos vienos šeimos kūrybos darbais. Chronologine tvarka šios gėbės šeimos dailininkus galime trumpai apibūdinti šitaip:

Petras Tarabilda (1905-1978), vyriausias ir šeimos tėvas, buvo tapytojas, grafikas ir spaudos bendradarbis meno klausimais. Gaila, kad šioje parodoje buvo tik vienas jo grafikos darbas. Šis kūrinys yra sukurtas Dariaus ir Gireno Atlanto perskridimui atminti. Pavadintas „Pieta“, su užrašu „Lituanica vicit Atlantum“, jis nėra džiaugsmo vaizdas, bet pavaizdavimas tragiško finalo, kur tauta verčia ir skundžiasi praradusi savo herojus.

Domicelė Tarabildienė (1912-1985), Petro žmona, buvo gerai žinoma dailininkė, pasireiškusiai kaip grafikė, skulptorė, tapytoja, knygų iliustratorė. Parodoje buvo eksponuoti jos dvidešimt penki grafikos darbai. Jos kūrybos tematikoje pastebimas didelis dėmesys žmogui, o ypač motinai ir vaikui. Ji yra sukūrusi visą ciklą motinystės tema. Šiame cikle motina prižiūri savo vaiką nuo kūdikio lopšio, ji su juo žaidžia, ji moko, moko jį skaityti, ji nešioja, saugoja jį apglėbusi nuo visu gyvenimo pavojų. Labai įdomus pavyzdys yra dviejų greta kabančių paveikslų ta pačia tema. Abiejuose yra motina ir vaikas. Viena motina saugoja vaiką su didelėmis išpuosulomis akimis. Kitame motinos ir vaikučio veidai išplaukia iš žiedų. Šiame lyriškame paveiksle taip jie yra paslėpti tarp žiedų, kad tik gerai įsižiūrėjus juos galima išskirti iš žiedų.

Kadangi Domicelė yra iliustravusi daug vaikams knygų ir liaudies dainų, todėl pas ją yra tiek daug tautosakai būdingų elementų. Nors jos raizinių centre yra

Vija Tarabildienė Vilniaus peizažas tarp gelu (akrilinė tapyba), 1986
Nuotrauka Lino Meilaus

žmogus, tačiau juose apstu ir ornamentikos. Šios ornamentikos elementai: žemės gauburėliai, apaugę gėlytėmis, debesų būreliai, žvaigždutės, saulė ir mėnulis, personifikuoti žmogaus veidai, yra taip giminingi liaudies menui. Dailininkė nepasitenkina vien grafikai įprasta balta ir juoda, ji panaudoja ir spalvą. Labai subtiliai inkorporuoja į savo kūrinių prislopintą rudą, mėlyną, žalsvą, rausvą spalvą. Tiksliai savo darbe „Motina (Arūnui atminti)“ ji naudoja grynąs spalvas, kuriomis išgauna žaismingą ir gyvą grafikos darbą. Visa Domicelės kūryba pasižymi švelniu moteriškumu.

Arūnas Tarabilda (1934-1969), jaunas mires Petro ir

Domicelės sūnūs, pasekė tėvų pavyzdžiui, buvo grafikas. Parodoje iškabinti jo aštuoni darbai iš ciklo „Vilniaus legendos“, kurie yra persunkti Vilniaus istoriniais vaizdais. Jie sudaro darnią vienumą, parodančią dailininko savitą braižą. Jis panaudoja tautosakoje randamus vaizdus — ažuolus, žalčius, dangaus kūnus, paukščius, gėles, žuvis. Pagrindiniai legendų veikėjai yra senovės karžygiai, kurie joja, trimituoja, neša gauda. Juodi plotai yra atskirti balta linija, taip kad jo kūriniui atrodo stambūs, sunkūs, tvirti ir aiškūs. Jo rafinuotose senoji Vilniaus legendose pulsuoja jėga, ryžtas ir meilė senajai sostinei.

Vija Tarabildienė (g. 1942 m.),

Rimto žmona, yra freskos mozaikos menininkė, tapo akrilika, lieja akvareles, kuria ekslibrius. Jos keturios eksponuotos akvarelės įnešė įvairumą į šią parodą. Šie kūrinių yra spalvingi, grakštūs, lengvi savo turiniu ir linksmi savo nuotaika.

Rimtas Tarabilda (g. 1943 m.) yra jauniausias šios Tarabildų šeimos parodos dalyvis, atvykęs iš Lietuvos, pats dalyvavo parodos atidaryme. Jis kaip ir jo brolis Arūnas tęsia tėvų tradiciją, kurdamas grafiką. Jo darbai šioje parodoje susideda iš ciklo „Vilniaus miesto žali bromai“, atskirų atspaudų ir ekslibrių. Stambesni grafikos darbai — kaip Adomas Mickevičius, Simonas Daukantas, Vilniaus gotika. Gyvybės pergalė, Skulptūra, Vilniaus universiteto astronominei observatorijai 225 metai — yra su siurrealistinėmis užuominomis. Šiuose kūriniuose asmenybės išauga iš medžio šaknų, kamieno ir šakų. Savo temai pailiustruoti dailininkas naudoja minimumą juodos linijos su subtilia spalva, aplinkui palikdamas tuščią baltą erdvę. Jo braižas yra lankstus, linija minkšta ir smulki.

Keturi raiziniai iš ciklo „Pirmieji knygų kūrėjai Lietuvoje“ yra įdomūs ir informatyvūs savo tema. Į juos mes galime žiūrėti ir juos stebėti kaip istorijos knygą, kur vyksta tiek daug įvairiausių pasirodymo knygos spausdinimui.

Kaip matėme iš šios parodos Petras, Domicelė, Arūnas, Vija ir Rimtas Tarabildos buvo ir yra ne tik gabūs ir talentingi dailininkai, bet ir labai darbštūs. Jie raizė, tapė, skaptavo, kūrė ekslibrius, iliustravo dainas ir knygas. Kaip šeimos tėvai, taip ir jų vaikai tęsia liaudies grafikos tradiciją, kiekvienas asmeniškai ir skirtingai iliustruoja savo pasirinktą temą. Liaudies dainos, pasakos, Vilniaus legendos labai dažnai figūroja lietuvių mene, o ypač grafikoje. Kiek čia išmastytos ir parodytos meilės ir pagarbos žmogui, savam kraštui, sava tėvynei, savam miestui, savi istorijai. Visą šią Tarabildų šeimos grafikos darbų parodą galime pavadinti kultūrinio ir intelektualinio meno lobiu.

Tarp žalos žolės vingiuoja
ir, gėlytės mėlynąja
išbučiavus akeles,
tyliai šnibžda jų stiebeliams:
— Neuzmirškite mane!
Neuzmirškite mane.
Ir toliau, toliau gurguluoja,
kaip ta gulbė ilgakaklė
gurklį tempo, o vilnelė
vilni veja, veja, veja...
Taip atrodo, kad upelė
niekad, niekad nepailsus.
Jau ji savo pasakėlę
tik užgimusi liūliuoja:
naktimis visa žvaigždėta,
rytmėtais — rūkuos paskendus,
vakarejant — melsu šydū

paslaptį pasidengus, —
lyg kad džiūgautų... gal vertia?
Teka, skuba, — savo kelią
nukeliauti pasiryžus...

Sofijos vaikystė ir laimingiausias jaunystės dienos prabėgo Žemaitijoje. Ji taip pamilo šį kraštą, jo gamtą, žmones, kad jau 1913 ir 1920 m. rašė žemaitiškus monologus, o pačiame gyvenimo saulelydy, 1957 m. vasarą, sumanė parašyti romaną žemaitiškai, nes „norinti pastatyti paminklą žemaičių tarmei“. Jau gerokai paliegusi ji suranda senukus Kuliuose, Plungėje ir Palangoj, už-

Tarabildų šeimos dailininkų grafika: kairėje — Domicelės Tarabildienės spalvota linogravūra „Mocitė motinėle“ (1972), dešinėje — Petro Tarabildos

Tėvas Leonardas Andriekus, OFM

Nuotrauka Vytauto Maželio

Poetui kun. dr. Leonardui Andriekui, OFM, buvo paskirta Lietuvos krikščionybės 600 metų jubiliejaus proga surengto religinės poezijos konkurso pirmoji premija 1986 m. gruodžio mėn. 23 d. už rinkinį „Balsai iš anapus“. Lietuvos krikščionybės 600 metų jubiliejaus organizacinio komiteto paprašyta, konkursą paskelbė Ateitininkų Federacija kartu su „Ateities“ žurnalu 1986 metų pradžioje. Vertinimo komisiją sudarė: dr. Viktorija Skrupskelytė, Česlovas Grincevičius, Danutė Bindokienė, Vida Kuprytė ir Juozas Baužys.

rašinėja posakius, žodžius, gilina si į žemaitišką tarmę.

Romano Čiurlionienės nesuspėjo parašyti, tačiau 1957-1958 metų įtemptas darbas paliko mums jos „Žemaitiškos poemos“ tris dalis (poema nebaigta), kurios žavi charakterių ryškumu, humoru, posakiais ir palyginimais.

Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė mirė 1958 m. gruodžio mėn. 1 d. Kaune. Ten ir palaidota.

Prisimenantieji Lietuvos Nepriklausomybės pradžią pasakoja, kad tai buvo vienas iš pačių gražiausių ir šviesiausių laikotarpių mūsų istorijoje. Visi inteligentai, kurie buvo dėl įvairių priežasčių pasitraukę į užsienius, skubėjo grįžti namo, į Lietuvą. Ir ne tik

grįžti, bet savo žinias, savo mokslus atiduoti tautai. Tada buvo nepaprastai idealistinė nuotaika, — jaunimas — ar dar gimnazistai, ar jau studentai — grįžė tėvišken steigė mokyklas, gydytojai organizavo jei nei ligonines, tai bent sanitarinius punktus. Niekas net negalvojo apie kokius nors savanaudiškus tikslus, visi darniai, su didžiausiu entuziazmu dirbo, kūrė, statė Lietuvą iš pelenų. Vienas iš pirmųjų būsimų Vidaus reikalų ministrų — Rapolas Skipitis nuėjo dirbti Maskvoje į policiją, nes norėjo susipažinti su policijos tvarka bei veikla. Ir taip visi, kas tik kur jautė galesias padėti Lietuvai — stojo eiliniu, savanoriškai, nepaisydami savo paties dar labai skurdžių buitinių sąlygų.

NAUJI LEIDINIAI

• **Vytis Statkus. LIETUVOS GINKLUOTOSIOS PAJEGOS 1918-1940.** Spaudai baigiama ruošti knyga, kurią leidžia Vydūno Jaunimo fondas Chicagoje. Tai stambus veikalas, kurį sudarys apie 900-1.000 psl. informacija apie visų ginklų rūšių dalinius, istoriją, kariuomenės organizaciją, centrinės įstaigos bei tarnybas, mokymo įstaigas, ginklavinimą, aprūpinimą ir t.t. Priedu spausdinami visi pagrindiniai karinė tarnybą tvarkiusieji įstatymai, vėliausias pėstininkų rikiuotės statusas ir santrauka anglų kalba. Knygoje bus apie 250 nuotraukų ir iliustracijų, daug schemų ir brėžinių. Knygos autoriui Vytinui Statkui talkino gausus bendradarbių būrys, o jos leidimu rūpinasi lietuviškos skautybės institucija Vydūno Jaunimo fondas.

Vydūno Jaunimo fondo dabartinė valdyba sudaro: V. Mikūnas, J. Variakojienė, J. Liubinskas, L. Ramanauskas, L. von Braun ir D. Bielskienė. Naują knygą galima užsisakyti, kreipiantis į Vydūno Youth Fund, Inc., c/o Jūrātė Variakojienė, 3715 West 68th Street, Chicago, Illinois 60629.

NAUJUOSIUS METUS PRADEDA

Draugo kultūrinis priedas naujus 1987-tuosius metus pradeda, šiek tiek pakeitęs išvaizdą — kitaip atrodo pirmasis puslapis, toliau kitaip atrodo ir daugelio mūsų įprastinių skyrių bei skyelių antraštės. Tai „Draugo“ spaustuvės vedėjo, laikraščinės grafikos specialisto **Jono Kuprio** darbas. Jonas Kuprys jau nuo seniau projektuoja „Draugo“ spaustuvėje spausdinamų knygų, išvaizdą ir pavidalus (vėliausia jų yra „Ateities“ literatūros fondo išleista Antano Vaičiuliaičio „Vidurnaktis prie Seimenos“, o mūsų visuomenėje žinomas kaip „Ateities“ žurnalas, bene didžiausio iš visų išsiviejoje leidžiamų periodinių leidinių, techninis redaktorius. Jis taip pat nepakeičiamas įvairių kultūrinių renginių fotografas mūsų spaudai, o savo fotografine kūryba yra dalyvavęs ir keliose Lietuvių fotografų išsiviejoje metinėse parodose.

Tame kūrybiniame švytėjime Sofija Čiurlionienė buvo vienas iš ryškiausių liepsnojančių žiburių, tiek daug energijos, veiklos ir talento davusi Lietuvai ir jos žmonėms.

Todėl ir nenuostabu, kad ji tapo pati pirmoji mūsų skautiųjų vadė. Jos išsilavinimas, užsienio pažinimas, kalbų mokėjimas ir mergaičių globojimas jau savaime apspėdė jos tinkamumą šiam garbingam postui. Tiesa, ji neišaugo iš skautiųjų grupių, bet anais laikais tik viena kita mūsų sesių, ir tai ne Lietuvoje, priklausė kokiai nors lietuviškai skautiųjų grupei. Gabi ir sumani Sofija Čiurlionienė greit pajuto skautišką esmę ir tikslus. Jos plačios pažintys su užsienio skautėmis, galop priėmimas Palangos stovykloje skautų įkūrėjų ir jo žmonos — Baden-Powell'ių — kėlė Lietuvos vardą iš dar sunkiai permatomų miglų. Su ja stovyklavusios sesės prisimena Čiurlionienę kaip griežtą, greitą, viską pastebinčią, net generolišką vadovę. Žinia, gyvenimo rūstybių paliesta, nemažai vargo paglostyta, galėjo ji turėti ir kaim nepatinkamų būdo savybių. Tačiau — ar bet kuris didžiųjų žmonių neturėjo ir neturi savitų charakterio bruožų, kurie kitiems užkliūva jau vien dėl to, kad jie dideli žmonės?

Prisimindamos Sofiją Kymantaitę-Čiurlionienę, išsiviejo skautės gali tik ja didžiulis ir stengtis bent mažu žingsneliu pasekti jos pramintu pavyzdžiu.*

* Paskaita, skaityta Chicago LSS Seserijos skautiųjų tūntų suvažiavime Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės 100 metų gimimo sukakties minėjime 1986 m. spalio mėn. 26 d.

linoraižinis „Pieta (Dariaui ir Girenui atminti)“ (1942).

Nuotraukos Lino Meilaus